

SAHRANA POČINJE OBIČNO POSLE PODNE

U sredu ujutro bilo je sve spremno.
Posle doručka pričvrstili smo, lepkom od brašna, posmrtnu listu iznad stola za deljenje hrane.

DANAS 20 JUNA 1945 U 4 SATA ODRŽAĆE SE VELIKA SAHRANA POKOJNOG EUGENA BIVŠEG LOGORAŠA IZ MAUTHAUZENA KOJI OVDE UMRE POSLE NEKE BOLESTI SASVIM IZHENADA. MOLITE SE SVI KOJI STE ZDRAVI DA PRISUSTVUJETE SAHRANI IMENOVANOG! POKOJNIKOVA SAHRANA IZVEŠĆE SE NA GROBLJU.

ODBOR ZA SAHRANU BOLNICE
SVETI RAFAEL

Ovim tekstom Odbor nije bio oduševljen. Naročito se bunio advokat. Bio je budimpeštanski Jevrejin, a zvali smo ga Justus (valjda zbog onog latinskog „iuris“). Dugo je sa jevrejskim radnim jedinicama lutao po istočnom frontu i jedini je iz svoje „žute brigade“ izneo živu glavu — pravo u Mauthausen. On je bio najpametniji i najbogatiji u našoj sobi. Imao je jedno pravo nalivpero, češalj, „Osvetu Arsena Lupena“ na mađarskom i, nešto prosto nepojmljivo, dve porodične fotografije, šest puta devet.

„To je pravo skrnavljenje“, praskao je ljutito, „to je huljenje pokojnika, to je vrhunac nepismenosti, i sve to — molim vas — od jednog Francuza!“

A Zola, autor liste, očekivao je pohvale. Bio je duboko uvređen i nazvao je Justusa zakrpljenom stražnjicom.

Francuz, koga su Zolom krstili još u Dahau, bio je rasklimatan kostur sa želucem ogromnih razmera. Inače je bio vrlo vredan. Uostalom, od njega je i potekla ideja o posmrtnoj listi.

„Napraviću ih pet“, izjavio je ponosno svima, ali se glavna bolničarka „Feferona“ tome usprotivila.

„Taman posla“, rekla je i zubi su joj zasekli vazduh kao motike, „kada bi se tolike liste ispisivale za sve one koji su ovde pomrli, svi bi nam zidovi bili tapacirani takvim škrabotinama.“

Tako je Zola napisao samo jednu listu, uočljivo, crvenom olovkom, dok je rubove premazao Justusovim plavim mastilom. Radio je ceo dan i s pravom je očekivao pohvale. A došlo bi do gužve da sve nije izgledio Čeh Sipka.

On zaista nije imao ništa. Izgubio je celu porodicu, ime i imovinu, kosu, sve zube i planove za budućnost. Siva, izrovana muštikla bila je sve njegovo blago. Zbog nje ga je Justus i nazvao Sipka¹. Pričalo se da je sedam godina proveo u logoru. On o tome nikad nije govorio.

„Bolje je tako kako je“, reče, „kada je prosto, onda sigurno dolazi pravo iz srca, a ne iz onih prokletih vijuga.“

Ostali članovi Odbora složili su se s tim. To smo u stvari bili Majše i ja. Ja sam bio najmlađi, a Majše najčutljiviji. Krojač po zanimanju, ortodokсни Jevrejin iz nekog rumunskog seocefa ispod Karpata, malo je šta znao sem molitava i krpljenja. Sa Jehovom je bio u zavadi (selekcija u Aušvicu odnela mu je u dim oca i oba brata na sam sveti dan Jaumkipura), krpiti opet nije imao šta, te je vasceli dan sedeo na svom krevetu i buljio u nas. Pokatkad bi klimnuo glavom izrekavši na jidišu svoj mudri, jedini i večiti zaključak: „Git, zaj ist git“².

Šesti krevet bio je prazan. Upravo taj je nekad pripadao Eugenu Najšlosu, privatnom činovniku iz Kapošvara, pre smrti zvanom „Jojo“. Umro je u ponedeljak, za vreme doručka, i predao se bez borbe.

„Srce“, rekao je doktor „Kobra“ gledajući u nas kao sudija novajlija u optužene, „stenosis aorte. Posledica pegavca.“ Nama je preseo doručak.

Mora se priznati, Eugenova smrt je došla u nezgodno vreme. U to doba se više nije umiralo. Toga je pre bilo mnogo, vrlo mnogo, ali bilo je to onih dana kada je cela bolnica bila u agoniji. Tada niko nije mogao voditi računa o tome ko odlazi, to uostalom nikoga nije ni zanimalo. Oslobođioci su nas doneli iz logora u ovu bolnicu i tu smo ili ozdravljali, ili umirali. Kasnije niko više nije o tome razmišljao. A onda je Eugen, u ponedeljak ujutro, ispustio šolju sa belom kafom i više ga nije bilo.

„Došli smo po Jojoa“, reče posle doručka momak u bolnici, bivši narednik, vermahtovac, „imate li cigaru?“ Staviše Eugena na nosila i odnesoše ga u mrtvačnicu.

„Slušajte“, rekao je tog popodneva Justus, „ne smemo dozvoliti da tog čoveka bace u jamu kao truli krompir. Treba ga sahraniti kao što to dolikuje nama slobodnim ljudima. Dosta je bilo životinjizma.“

Složili smo se s tim. Zola je bio oduševljen i predložio je da naša soba preduzme sve pripreme oko sahrane.

„Lepa je to namera“, mrmaljao je Sipka, „ali ko se od nas još razume u te domaće poslove?“

¹ Sipka (na mađarskom) = muštikla

² Git, zaj ist git (na jidišu) = Dobro, tako je dobro.

Ipak, obrazovali smo Odbor za sahranu i dali se na posao. Justus je spremio plan i izdavao naredjenja.

Prvo: dozvola za sahranu od bolničke uprave.

„Ne može”, rekao je američki major, „leš se mora sahraniti odmah.”

„Ne”, reče Justus, „nismo mi svinje.”

„Dodavola”, mrmljao je major, „dosada smo ih sahranili preko stope deset bez ikakvih ceremonija, šta vam bi odjednom?”

Najzad je pristao na sredu. „Ali”, rekao je, „sahrana se može održati samo u slučaju lepog vremena. Ne želim nikakve bolesti sad na kraju.”

„Pobrinućemo se mi i za lepo vreme”, dobaci Sipka sa vrata.

„Dakle, u sredu pre podne”, opraštao se major.

„Kako?” Justus udari pesnicom o lavabo. „Rekao sam posle podne i ne menjam ni za dlaku.”

„U redu”, odmahnu stari ratnik, „nećemo se posvađati zbog jedne sitnice.”

„Njemu je to sifnica”, rekao nam je Justus, dok smo se vraćali u sobu, „kao da mi ne znamo da sahrane uvek počinju posle podne.”

Drugo: mrtvačka kola.

Njih uopšte nije bilo. Istina, pre su u Šalerbahu postojala takva kola, ali to je bilo davno, u ona predratna vremena. Crna kola, sa posebljenim anđelićima na krovu, prodao je vlasnik, pre nekoliko meseci na vašaru u Lincu, za kilogram slanine.

Kolica je bilo dosta, ali — „nećemo valjda da vučemo leš kao šinteri”, grmeo je Justus. Seljačke taljige su bile skupe, a Odbor nije imao svoju blagajnu, u stvari, Odbor nije imao ništa.

„Priložiću svoje nalivperno”, reče Justus posle duže borbe, „za nje ga možemo nabaviti odlične kožije.”

Ta ideja sa nalivperom nije uspela, seljaci nisu umeli da cene njegovu vrednost. „Šteta, nemamo sreće”, rekao je zadovoljno Justus, vraćivši ponos naše sobe u džep.

Najzad se Sipka sporazumeo sa nekim starkerljom: plaćanje u naturi, unapred. „Sigurno je sigurno”, izvinjavao se matori.

„Pipl”¹, reče mi predsednik posle večere, „ujutro ćeš početi sa skupljanjem dobrovoljnih priloga po sobama. Traži uglavnom cigarete i čokoladu, zatim kuvana jaja i sir sa doručka. Pazi da ti ne podvale i pojedu doručak.”

„Ne bi li se moglo drukčije”, progovori Zola posle dužeg razmišljanja, „možda se može pronaći neki bolji način?” Ništa mu nije pomoglo, ujutro sam mu uzeo celo sledovanje.

Treće: pop.

„Majše”, upita Justus krojača, „znaš napamet Kadiš? Znaš. Dobro, onda ćeš ti biti rabin na sahrani.”

Ali Majše je prvi put rekao ne. On ne ume to više, govorio je sav bled od straha, on ne ume to i ne želi to. Ako može nešto drugo, recimo da nešto sašije, ili nešto teško da nosi, nešto vrlo teško, ili možda

¹ Pipi (logoraški žargon) = mališa.

da nacepa drva, mnogo drva, ako samo treba, ali ono ne, ono nikako. „Naći ću ja drugog“, odmahnu rukom Justus, ali se prevario. Niko u Svetom Rafaelu nije hteo da postane rabin.

Ne možemo mi to, govorili su advokatu, zaboravili smo te stvari, ne želimo, ne umemo, ne smemo to, nismo ovlašćeni, nismo spremni, nećemo, ne možemo to, doktore, pitaj nekog drugog.

„Fuj“, besneo je Justus, kružeći između gvozdениh kreveta, „sve sam ganef, a ti, ti si, Majše, najgori, od poslednjeg goja si gori!“

Majše mu je sašio malu vrećicu za nalivpero, očistio mu je cipele, namestio njegov krevet, doneo odnekud kutiju saharina i stavio mu na noćni ormančić. Justus ga nije ni pogledao.

„Doći će katolički pop“, izjavio je Zola, tog dana uveče, na sastanku Odbora, „odmah je pristao i neće ništa da naplati.“

„To je zbog reputacije“, smejao se Sipka, „ili rehabilitacije.“

„Svejedno“, reče Justus, „sad daj šta daš, na sahrani obavezno mora da bude pop i kvit.“

Četvrto: posmrtni govor.

Njega je sastavio Justus. Pročitao ga nam je u utorak posle ručka. Uveče ga je ponovo čitao. Čim su primili večeru, svi su došli u našu sobu i pažljivo su slušali Justusa, pijuckajući toplo mleko. Bio je to vrlo lep govor.

„Ali je mnogo ratoboran“, rekao je Sipka, „uvrediće naše domaćine, a Eugen će zauvek ostati njihov gost.“

Zatim: još neke sitnice.

Majše je sašio mrtvački pokrov od svoja tri ćebeta. Ona su istina bila siva, ali to je bila najtamnija boja koju smo imali.

„Krstaću ću napraviti ja“, reče Zola.

„Kakav krst“, mrštio se Justus, „ko je video Jevrejina sa krstom!“

Zola je uspeo da od kuvara nabavi oveći sanduk za pomije. „Šta da radim“, pitao je Sipku, „kako da napravim krstiću bez krsta? S tim nehrišćanima čovek uvek ima muke.“

„Da“, reče Sipka, „možda je i to jedan od razloga što njih uvek radije spaljuju.“

Justus je najzad saopštio svoju odluku: „Napravi nešto u obliku piramidalne prizme.“

Zola klimnu glavom kao da je razumeo, a od dna sanduka je napravio jedan običan kvadrat. Sa kuhinjskim nožem urezao je u drvo Eugenove lične podatke.

„Git, zaj ist git“, trljao je Majše zadovoljno ruke, a Sipka je dodao: „Za one koji će hodočastiti na njegov grob, dovoljno.“

Imali smo sreće. Dvadeseti juni bio je vedar, topao dan.

Za vreme ručka bili smo vrlo uzbuđeni i Zola je pojeo Justusov obrok.

Dvorište pred bolnicom napunilo se već oko tri sata. Nešto pre četiri stigao je seljak sa taljigama i jednom vrećom. Zatim je došao pop, zaželeo nam dobar dan i stao ispred konja, na čelo povorke.

Izneli smo drveni les, besplatni dar bolnice, do kola. Ispod mrog kovčega stavili smo Majšeovo sivo ćebe, a na kovčeg, tačno na

sredinu, prugastu logorašku kapu, koju je Zola pozajmio iz magacina. Starkelja je prebacio otežalu vreću preko sedišta, pucnuo je bičem — i povorka je krenula. Ispred taljiga, pored popa, išao je Zola sa uzdignutom drvenom pločom, sa strane je koračao Odbor, a pozadi su stupali rekonvalescenti Svetog Rafaela.

Meštani, sakupljeni duž glavne ulice, skidali su kape, a kad bi taljige stigle do njih krstili su se pognute glave. Starkelja je vozio polako, psujući pokatkad bezvoljnog konja i glasno pozdravljajući svoje poznanike duž puta. Kola su tandrkala i kapa je neprestano spadala sa lesa.

„Eugen nerado nosi tu kapu i posle smrti“, smešio se Sipka.

Zaokrenuli smo na kraju glavne ulice. Sa obe strane širokog drumu bili su gusto zasađeni divlji kestenovi. Njihovo široko lišće povilo se pod teretom prašine.

Meštani su se u manjim grupama priključivali povorci i ćutke išli pored nas. Konj je pošao brže i mi smo pružili korak.

„Neka velika ličnost?“ upita jedan čelavko Majšea.

Krojač klimnu glavom, a Sipka reče: „Nije velika, prijatelju, ali je ličnost.“

Groblje u Šalerbahu imalo je pet redova. Eugena smo odneli na kraj petog reda. Les je bio spušten u jamu, a Justus je stao prekoputa nje, uz kameni krst na kome je bilo uklesano:

RIHARD ŠVAJČER, ROĐEN 1928, PAO ZA RAJH 1944

Advokat je čitao svoj govor.

Sunce je žarilo i neki su skinuli svoje zelene vojničke bluže. Okrenuli smo leđa oblacima prašine koje je vetar donosio sa drumu. Jedan veliki bubar slete na Majšeovo rame, zatim nastavi let u pravcu zalazećeg sunca. Seljak do nas izvuče kožnu kesicu iz džepa, izvadi iz nje duvan, zavi cigaretu i zatraži vatru od svog druga.

„Naturam expellas furca, tamen usque recurret — goni prirodu makar i vilama, ona će se ipak povratiti. Ali ono što je bilo, više se povratiti ne može. Eugene, nemoj nikad zaboraviti ono što je bilo, ali budi spokojan i počivaj večno u miru, jer zauvek je prognana zla ljudska ćud“, završio je svoj govor Justus.

„Amen“, viknu Majše.

Zola priđe i baci grumen zemlje u raku. Sipka gurnu nogom logorašku kapu u mračnu jamu.

„Hej“, viknu Zola, „ja to moram vratiti u magacin.“

„Ovde će biti na boljem mestu“, mirno reče Sipka.

Vraćali smo se drumom divljih kestenova kada Zola viknu: „Eto, zaboravili smo cveće!“

„Nisam mogao da mislim na sve“, reče prekorno Justus, „nešto nam je moralo promaći.“

„Ništa zato“, mrmljao je zamišljeno Sipka, „ovo je plodno zemljište, cveće će izrasti i samo od sebe.“